

Mats Morin, LO
2005-05-25

Kommentar till påståendet att ”många förtidspensionärer och långtidssjuka är egentligen arbetslösa”

I rapporten ”Alla behövs”, skriven av Jan Edling (JE) visas bl.a. att andelen förtidspensionärer och långtidssjuka är högre i glesbygdskommuner med extra hög arbetslöshet. Utifrån detta resultat samt med hjälp av beräknade korrelationskoefficienter drar JE slutsatsen att en stor andel av de förtidspensionerade och långtidssjuka egentligen är arbetslösa. Arbetslöshetens problem skulle därför enligt JE vara betydligt större än vad som framgår av officiell statistik.

JE har nog rätt i att det kan vara rimligt att vissa förtidspensionerade och långtidssjuka i ett bättre arbetsmarknadsläge skulle kunna ha ett jobb eller söka ett jobb (och därmed registreras som arbetslös). Det verkar rimligt att detta skulle kunna vara koncentrerat till vissa glesbygdskommuner och att poängtering av detta skulle kunna tydliggöra graden av arbetsmarknadsproblem i dessa kommuner. Detta talar för JE:s slutsats om att det i vissa kommuner kan vara extra lönsamt att satsa på regionalpolitik, eftersom arbetspotentialen kan antas vara större än vad som registreras i officiell arbetslöshetsstatistik.

Däremot kan man starkt ifrågasätta om JE:s rapport ger underlag för påståendet att många av antalet förtidspensionärer och långtidssjuka egentligen skulle kunna arbeta i ett bättre arbetsmarknadsläge. Rapporten ger inte stöd för påståendet att det skulle finnas ett starkt samband mellan antalet arbetslösa å ena sidan och antalet förtidspensionärer och långtidssjuka å den andra. Det kan finnas ett samband, men det är sannolikt svagt i sådant fall.

Den huvudkritik man kan framföra mot JE:s slutsats är att han lägger för stor vikt vid de beräknade korrelationskoefficienter som redovisas i rapporten. Dessutom underskattar han den inverkan som en ökad medelålder hos befolkning och en hög strukturomvandlingstakt kan ha på antalet förtidspensionärer. I det följande utvecklas några argument för denna kritik.

Korrelationskoefficienten

JE har bl.a. beräknat korrelationskoefficienten mellan andelen arbetslösa och andelen med sjuk-/aktivitetsersättning (dvs. andelen förtidspensionärer och de som får sjukbidrag). JE drar slutsatsen att ett högt värde på denna koefficient tyder på ett starkt samband.

Detta är tyvärr en felaktig (men inte alltför ovanlig) slutsats. Korrelationskoefficientens värde säger ingenting om sambandets styrka. Korrelationskoefficientens värde anger

endast i vilken grad som sambandet kan anses vara linjärt. Den säger ingenting om linjens lutning, dvs. ingenting om sambandets styrka.

Korrelationskoefficienten kan dessutom lätt överskatta det linjära sambandet, eftersom beräkningsmetoden är mycket känslig för s.k. outliers. Med detta menas att t.ex. en enskild kommun, som väsentligt avviker från de övriga, kan medföra att ett samband som egentligen inte är linjärt kan erhålla ett högt värde på korrelationskoefficienten. I JE:s diagram är t.ex. Haparanda en sådan outliers med en extremt hög arbetslöshet och hög andel med sjuk-/aktivitetsersättning. Om Haparanda plockas bort ur det statistiska materialet, skulle korrelationskoefficientens värde bli lägre.

Korrelationskoefficienten kan således inte användas för att avgöra ett sambands styrka. Problematiken med outliers innebär dessutom att det är svårt att avgöra om det över huvud taget finns ett samband. Därför krävs mer genomtänkta statistiska beräkningar på JE:s material för att kunna dra några slutsatser.

En mer genomtänkt statistisk undersökning skulle kunna vara en regressionsberäkning där man även försöker fånga upp hur olika åldersstrukturer och branschstrukturer i kommunerna kan påverka andelen förtidspensionärer. En rimlig hypotes är nämligen att sannolikheten att hitta en hög andel förtidspensionärer stiger med stigande medelålder i kommunen. Det är också rimligt att en kommun med hög arbetslöshet har en relativt stor utflyttning av ungdomar, vilket höjer kommunens medelålder och sin tur skulle medföra att andelen förtidspensionärer ökar.

Branschammansättningen varierar mellan kommunerna och det är rimligt att tänka sig att utslagningen till arbetslöshet och förtidspension varierar mellan olika branscher. Därför skulle en del av skillnaden i andelen förtidspensionärer mellan kommunerna kunna förklaras av olika branschammansättning.

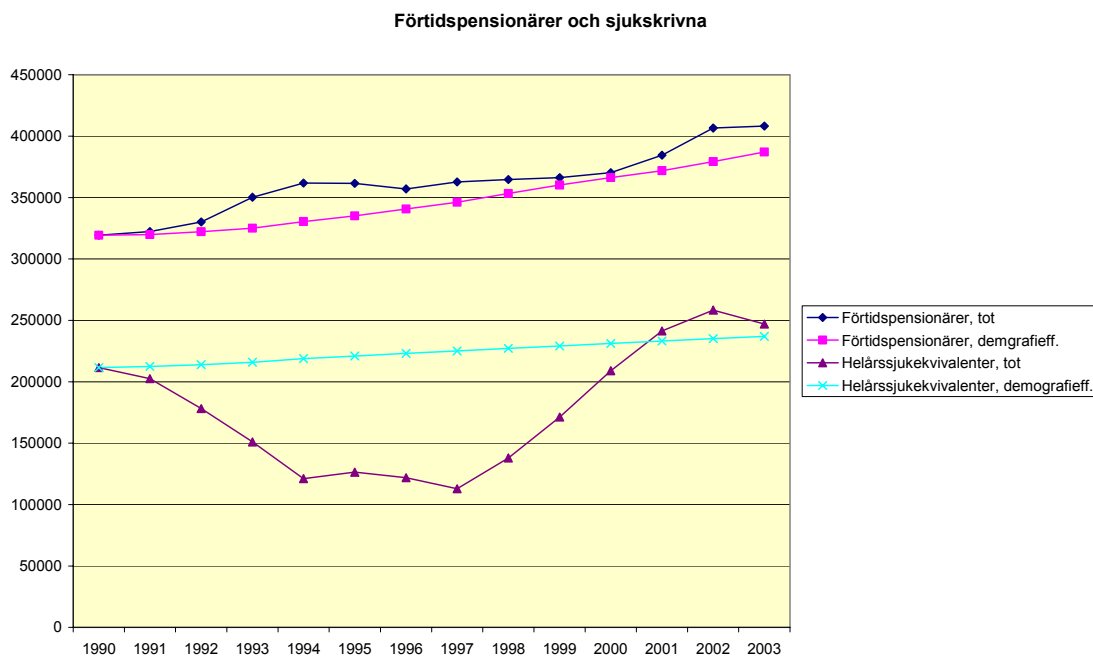
Ålder som förklaring till förtidspensionering

Även om arbetsmarknadsläget skulle kunna förklara en del av antalet förtidspensionärer, så har ålder ett betydligt högre förklaringsvärde. Detta kan enkelt visas med statistik över utvecklingen i hela riket sedan 1990. År 1990 hade vi full sysselsättning.

Arbetsmarknadsläget har aldrig varit bättre (med viss reservation för att det var något bättre år 1989). Dessutom kännetecknas hela andra hälften av 1980-talet av ett extremt gott arbetsmarknadsläge. En person endast kan vara förtidspensionär en begränsad tid eftersom vid 65 års ålder blir hon ålderspensionär. Därför är det rimligt att anta antalet personer som var förtidspensionärer för att det var svårt att få ett jobb var extremt lågt år 1990.

I diagrammet nedan visas utvecklingen av antalet förtidspensionärer samt hur antalet skulle ha utvecklats om sannolikheten för att bli förtidspensionär i olika åldersgrupper inte skulle ha förändrats sedan 1990 (den s.k. demografieffekten). Sedan 1990 har antalet

förtidspensionärer ökat med 90 000 personer¹ och demografieffekten uppgår till 70 000. Den s.k. demografieffekten förklarar sålunda 75 procent av ökningen av antalet förtidspensionärer².

Åren 1993-95 överstiger antalet förtidspensionärer märkbart (ca 25 000) det antal som demografins utveckling skulle kunna förklara. Detta tyder på att risken att bli förtidspensionär ökade i början av 1990-talet. Detta kan sannolikt främst förklaras av den kraftiga försämringen av arbetsmarknadsläget. Dessutom förekom vissa regelförändringar som innebar överföringar av långtidssjukskrivna till förtidspensionssystemet. När arbetsmarknadsläget förbättrades mot slutet av 1990-talet, sjönk risken att bli förtidspensionär och andelen förtidspensionärer i olika åldersgrupper återgick till de tal som rådde år 1990. Ökningen av antalet förtidspensionärer mellan 1990 och 2000 förklaras sålunda helt av demografieffekten.

Efter år 2000 har arbetsmarknadsläget åter försämrats och antalet förtidspensionärer överstiger år 2003 med ca 25 000 det antal man skulle förvänta sig om andelen förtidspensionärer i olika åldersgrupper varit desamma som år 1990. År 1995 var andelen förtidspensionärer i de olika åldersgrupperna högre än 1990, men är liknande dem som rådde år 2003. Detta innebär att jämfört med år 1995 så verkar demografieffekten kunna förklara nästan hela ökningen av antalet förtidspensionärer.

¹ Beräknade helårsekvivalenter från Riksförsäkringsverkets statistik.

² Från SCB:s AKU-statistik erhålles en helt annan bild där antalet förtidspensioneringar och förväntade långa sjukskrivningar mer än ett år har ökat med 160 000 personer samt att demografieffekten endast förklarar 30 procent av denna ökning. Skillnaden kan ej förklaras av att även långa sjukskrivningar ingår utan beror främst på stora osäkerheter i denna del av AKU-statistiken.

Om man antar att det sämre arbetsmarknadsläget år 2003, jämfört med 1990, skulle kunna förklara hela siffran på 25 000 och om man antar att arbetsmarknadsläget år 1990 inte kunde förklara någon del av antalet förtidspensionärer, skulle man kunna säga att 6 procent av alla förtidspensionärer nu kan vara det av arbetsmarknadsskäl.

Antalet personer med sjukpenning (helårsekvivalenter som här kallas för sjukskrivna) varierar med arbetsmarknadsläget på så sätt att när sysselsättningen minskar (och arbetslösheten ökar) så minskar antalet sjukskrivna och när sysselsättningen ökar (arbetslösheten minskar) så ökar antalet sjukskrivna. Detta framgår också tydligt i diagrammet. År 1992 infördes en sjuklöneperiod (14 dagar) som medförde att korta sjukskrivningar inte längre registreras i denna statistik. Denna effekt är dock begränsad i relation till de stora svängningarna i antalet sjukskrivna.

År 2003 är antalet sjukskrivna det som skulle kunna förväntas av den demografiska utvecklingen sedan 1990. Men man kan inte dra slutsatsen att hela förändringen förklaras av demografien utan det finns även andra förklaringar. Skulle förändringen i antalet sjukskrivna endast bero på demografisk utveckling, skulle antalet vara betydligt lägre av tre skäl: 1) arbetsmarknadsläget är betydligt sämre år 2003 än 1990, 2) en sjuklöneperiod är införd samt 3) vissa sjukskrivna har förtidspensionerats.

En slutsats som kan dras av denna sammanställning är att utvecklingen av antalet förtidspensionärer och sjukskrivna sedan 1990 till största delen kan förklaras av den demografiska utvecklingen. Antalet sjukskrivna är dessutom känsligt för arbetsmarknadsläget på ett omvänt sätt, dvs. att ju bättre arbetsmarknadsläge (dvs. ju fler som är sysselsatta) desto fler sjukskrivna. Det relativt höga antalet sjukskrivna år 2003 tyder dock på en högre sjuklighet hos befolkningen sedan 1990.

Strukturrationalisering som förklaring till förtidspensionering

Strukturrationaliseringen innebär utslagning av gammal produktionsstruktur och etablering av ny. Den nya produktionsstrukturen kräver ofta helt andra färdigheter hos de anställda än vad den gamla krävde. Vissa personer klarar inte av dessa nya krav p.g.a. kunskapsbrister eller fysiska handikapp och en förtidspensionering har blivit en lösning.

Man kan dock inte säga att dessa personer blivit förtidspensionerade av arbetsmarknadsskäl, för då antyder man att dessa i ett bättre arbetsmarknadsläge skulle kunna få ett jobb. Dessa personer bör i stället betraktas som förtidspensionerade av strukturrationaliseringsskäl och kan inte anses ingå i en vidare arbetslöshet, eftersom de inte står till den nya arbetsmarknadens förfogande. De är endast de som inte har ett jobb, men som kan ta de jobb som erbjuds på arbetsmarknaden i ett bättre arbetsmarknadsläge, som kan anses som arbetslösa.

Det är viktigt att hålla isär två grupper av förtidspensionärer. De som är förtidspensionärer av strukturrationaliseringsskäl behöver helt andra åtgärder för att kunna komma tillbaka till arbetsmarknaden än de som är förtidspensionerade av arbetsmarknadsskäl.